

Obóz naukowy Studenckiego Koła Naukowego Historyków - Akcja „Wisła” we wspomnieniach ludności Łemkowszczyzny

Trudne zadanie stanęło przed tegorocznymi uczestnikami obozu naukowego Studenckiego Koła Naukowego Historyków Akademii Pedagogicznej w Krakowie polegające na zebraniu wywiadów na terenach dawnej Łemkowszczyzny wśród osób, które przeżyły akcję „Wisła”. Aby zrealizować ten cel, trzeba było pokonać wiele problemów, a przede wszystkim zmierzyć się z negatywnymi emocjami, a niekiedy niechęcią do rozmowy ze strony świadków tych wydarzeń. Nie było wcale rzadkością, że odmawiano wywiadu, ponieważ starsi ludzie nie mogli ze spokojem rozmawiać o swoich przeżyciach.

Akcja „Wisła” to jedno z tych wydarzeń w historii Polski, które pomimo upływu wielu lat budzi w społeczeństwie wciąż dużo kontrowersji, a u osób, które go doświadczyły, bardzo często poczucie krzywdy, niesprawiedliwości, żalu, a nawet gniewu. Uczucia te dzielą także potomkowie wysiedlonych, co tym bardziej uzmysławia, jak głębokie rany w świadomości społecznej pozostawiła akcja wysiedlenia ludności ukraińskiej i łemkowskiej z województw lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego na tereny zachodniej i północnej Polski. Ówczesne władze polskie motywowały swoje postanowienie koniecznością rozprawienia się z nacjonalistycznym ruchem ukraińskim oraz jego zapleczem i tym samym powstrzymaniem terrorystycznej działalności na terenach południowo-wschodniej Polski. W latach 1944–1947 zginęło tam z rąk Ukraińskiej Powstańczej Armii i samoobrony ukraińskiej kilka tysięcy Polaków, a w odwecie miały też miejsce napady ze strony polskiej na Ukraińców. Decyzja o wysiedleniu podjęta została w kwietniu 1947 roku i w jej następstwie od maja do lipca opuściło swoje dotychczasowe domostwa ponad 150 tys. osób, w tym ludność łemkowska, którą niesłusznie utożsamiano z Ukraińcami.

Już powyższe fakty ukazują, jak skomplikowana sytuacja istniała na pograniczu polsko-ukraińskim w pierwszych latach po wojnie. Do dnia dzisiejszego w rodzinach wysiedlonych nie zapomniano o tych wydarzeniach. Jednak dyskusje o nich

były możliwe dopiero po przemianach politycznych w Polsce po 1989 roku, kiedy to zaczęto na nowo poruszać temat akcji „Wisła” w różnych środowiskach społecznych, także wśród historyków.

Uczestnicy obozu naukowego w dniach 16–26 lipca poszukiwali świadków akcji „Wisła” w miejscowościach Beskidu Niskiego, gdzie przed 1947 rokiem żyły duże skupiska ludności łemkowskiej. Dzisiaj część z tych wsi już nie istnieje lub zatraciła swój specyficzny charakter. Są jednak takie, gdzie niektórzy mieszkańcy powrócili z wysiedlenia, gdy tylko nadarzyła się ku temu okazja. Wśród nich przeprowadzone zostały wywiady, które m.in. dokumentują, jak dużą determinację wykazały te osoby i jak wiele trudności pokonały, aby wrócić w rodzinne strony. Przywiązanie do ziemi było najważniejszą z przyczyn powrotów. Dzisiaj w dawnych wsiach łemkowskich Polacy i Łemkowie żyją obok siebie. W niektórych, tak jak przed wojną, przeważa ludność łemkowska. W tym ostatnim wypadku nie było więc trudności z dotarciem do świadków wydarzeń sprzed lat. W innych odnajdywano ich poprzez wywiad środowiskowy lub dzięki informacjom zgromadzonym jeszcze przed wyjazdem.

Obóz rozpoczął się w Krośnie, skąd studenci udali się do wsi Zydranowa, gdzie wysiedleni mieszkańcy w większości powrócili do swych gospodarstw i współcześnie żywo podtrzymują i rozwijają tradycje łemkowskie. Tutaj zebrano najwięcej relacji, co ma duże znaczenie dla przyszłej weryfikacji materiału źródłowego. Wywiady zostały utrwalone na taśmie magnetofonowej lub dyktafonie cyfrowym. Jednocześnie prowadzono dokumentację dodatkową w postaci ankiety, w której odnotowano czas, miejsce i rodzaj wydarzenia oraz dane osobowe świadka: imię i nazwisko, datę, miejsce urodzenia, pochodzenie i adres zamieszkania. Podobnie postępowano i w kolejnych wywiadach, ewentualnie, uwzględniając życzenie świadka o niepodawaniu jego pełnych danych osobowych. W ten sposób zgromadzono podstawowe informacje potrzebne dla krytyki wewnętrznej i zewnętrznej źródeł. Podczas pobytu zwiedzono Muzeum w Odrzykoniu i Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zydranowej.

Kolejnym etapem był pobyt w Gorlicach, skąd przez kolejne 5 dni podejmowano wyprawy do okolicznych wsi. Przed rozpoczęciem pracy zapoznawano się z charakterystyką miejscowości i przydzielano zadania dwuosobowym grupom roboczym, które zbierały informacje i docierały do świadków wydarzeń. Starano się uzyskać ich zgodę na wywiad i nagranie wspomnień. W wypadku odmowy proszono o pozwolenie na sporządzenie notatki ze spotkania i zapis uzyskanych informacji. Wspomnienia zebrano wśród mieszkańców następujących wsi: Bartne, Hańczowa, Blechnarka, Łosie, Bielanka, Ropica Górna, Małastów, Zdynia, Wysowa, Kunkowa, Klimkówka, Uście Gorlickie, Konieczna, Regietów, Gładyszów oraz w samych Gorlicach. W czasie wędrówek szlakami Beskidu Gorlickiego zwiedzano również zabytki kultury materialnej, m.in. cerkwie i cmentarze. Ważnym punktem pobytu był udział studentów w XXV Świącie Kultury Łemkowskiej „Łemkowska Watra”. Spotkanie to stało się okazją do obejrzenia występów artystów z Polski, Ukrainy Serbii i Słowacji. Kulturę łemkowską prezentowały zespoły pieśni i tańca: „Osławiany” z Mokrego, „Smerek” z Kliszowa, „Kyczera” z Legnicy, „Łemkowyna” ze Lwowa i inne. Z łemkowskimi pieśniami wystąpiły chór „Zoria” z Uścia Gorlickiego i chór „Lemkiwska studenka”

z Borysławia (Ukraina) oraz wiele innych zespołów. Kulminacyjnym punktem tego-
rocznej Wraty było spotkanie z prezydentem Ukrainy Wiktozem Juszczenką. Podczas
uroczystości silnie zaakcentowano 60. rocznicę akcji „Wisła”, starając się ukazać
wpływ tego wydarzenia na losy Łemkowszczyzny. Uczestnicy obozu naukowego
wykorzystali pobyt na Watrze do poznania charakterystycznych elementów tradycji
i zwyczajów łemkowskich oraz nawiązania kontaktów i przeprowadzenia wy-
wiadów.

Ostatnim miejscem postoju była Krynica-Zdrój, gdzie również rozmawiano
z mieszkańcami, a jedna z osób przekazała kserokopie dokumentów i fotografie ro-
dzinne dotyczące przesiedlenia jej rodziny. W Krynicy uczestnicy obozu zwiedzili
Muzeum Nikifora oraz okoliczne cerkwie.

Podczas tegorocznego obozu SKNH zebrano 59 wywiadów na temat akcji „Wi-
sła” wśród Polaków i Łemków oraz zapisano ten materiał na elektronicznych nośni-
kach informacji. Ponadto zebrano dodatkowe źródła w postaci dokumentacji fotogra-
ficznej oraz kopii dokumentów przekazanych przez osoby udzielające wywiadów.
Uczestnictwo w projekcie przede wszystkim pozwoliło na zapoznanie studentów
z pracą ze źródłem wywołanym. Mieli oni także okazję poznać charakterystyczne
cechy kultury dawnej Łemkowszczyzny poprzez rozmowy z ludźmi i udział w uro-
czystościach „Łemkowska Watra”.

Po powrocie z obozu wywiady zostały spisane i posegregowane. Wspomnienia
dotyczą następujących miejscowości: Bartne, Bielanka, Blechnarka, Gładyszów,
Grab, Hańczowa, Klimkówka, Konieczna, Krynica, Kunkowa, Leszczyny, Łosie,
Małastów, Mszana Dolna, Olchowiec, Piorunka, Polany, Regietów, Ropica Górna,
Sanok, Smerekowiec, Tylawa, Uście Gorlickie, Wołowiec, Wysowa i Zydranowa.
Kopie materiałów przekazano Narodowemu Centrum Kultury w Warszawie, a część
wywiadów umieszczona została na stronie internetowej SKNH.

Przeprowadzenie obozu naukowego było możliwe dzięki pomocy finansowanej
Instytutu Historii oraz Narodowego Centrum Kultury w Warszawie w ramach re-
alizacji projektu Świadkowie Historii. Natomiast wykonanie zamierzeń jest w dużej
mierze zasługą studentów, którzy potrafili wykazać się determinacją i pokonać wiele
kilometrów pieszo w poszukiwaniu osób wysiedlonych w czasie akcji „Wisła” oraz
przygotowali logistykę całego przedsięwzięcia.

Anna Zapalec